

Lietuvos socialinė raida

2024 Nr. 13

Įvairios visuomenės grupės
ir socialinė politika jų gerovei

LIETUVOS SOCIALINIŲ MOKSLŲ CENTRAS
SOCIOLOGIJOS INSTITUTAS
INSTITUTE OF SOCIOLOGY
AT THE LITHUANIAN CENTRE FOR SOCIAL SCIENCES

LIETUVOS SOCIALINĖ RAIDA SOCIAL DEVELOPMENT OF LITHUANIA

ĮVAIRIOS VISUOMENĖS GRUPĖS IR SOCIALINĖ POLITIKA JŲ GEROVEI
THE VARIOUS SOCIAL GROUPS AND SOCIAL POLICY FOR THEIR WELL-BEING

2024 Nr. 13

VILNIUS, 2024

LIETUVOS ORTODOKSŲ (STAČIATIKIŲ) BENDRUOMENĖ KARO UKRAINOJE KONTEKSTE (2022–2024 M.): VIDAUS KONFLIKTO GENEZĖ IR PASEKMĖS

Andrius MARCINKEVIČIUS | <https://orcid.org/0000-0001-5871-4311>

LSMC Sociologijos instituto
Etninių tyrimų skyrius
A. Goštauto g. 9, LT-01108 Vilnius
andrius@ces.lt

Santrauka. Straipsnyje analizuojamas Rusijos karinės invazijos į Ukrainą kontekste kilęs Lietuvos krikščionių ortodoksų (stačiatikių) dvasininkijos vidaus konfliktas ir šio konflikto poveikis Ortodoksų bažnyčios Lietuvoje institucinei raidai bei sąveikai su Lietuvos valstybe ir visuomene 2022–2024 m. Teigiama, kad šis didelio rezonanso šalies viešajame diskurse sulaukęs konfliktas išryškino Lietuvos ortodoksų bendruomenės narių identiteto karo Ukrainoje kontekste skirtumus ir lėmė istoriškai reikšmingus šios religinės bendruomenės organizacinės struktūros pokyčius. Be to, atskleidžiama, kad šio konflikto genezei ir pasekmėms turėjo žymios įtakos dabartinėje geopolitinėje situacijoje aktualūs Lietuvos valstybei ir visuomenei politiniai ir socialiniai (nacionalinio saugumo stiprinimo, karo pabėgėlių iš Ukrainos ir politinių pabėgėlių iš Baltarusijos ir Rusijos imigracijos, žmogaus teisių apsaugos) aspektai. Straipsnis parengtas remiantis populiariausio Lietuvoje interneto dienraščio *delfi.lt* ir nacionalinio visuomeninio transliuotojo naujienų portalo *lrt.lt* publikacijų analize. Analizei atrinkti tekstai, apimantys laikotarpį nuo Rusijos karinės invazijos į Ukrainą pradžios 2022 m. vasario 24 d. iki alternatyvios Maskvos patriarchato Vilniaus ir Lietuvos ortodoksų arkivyskupijai struktūros – Visuotinio (Konstantinopolio) patriarchato egzarchato Lietuvoje – juridinio pripažinimo 2024 m. vasario 7 d. Straipsnyje remiamasi Maskvai ir Konstantinopoliiui pavaldžių Lietuvos krikščionių ortodoksų bendruomenių oficialiose svetainėse ir socialiniuose tinkluose skelbiamais duomenimis.

Raktažodžiai: Ortodoksų bažnyčia Lietuvoje, Rusijos ortodoksų bažnyčia, kanoninė teritorija, Maskvos patriarchatas, Visuotinis (Konstantinopolio) patriarchatas, karas Ukrainoje.

Įvadas

2024 m. vasario 7 d. – reikšminga data tradicinėmis įvardijamų Lietuvos religinių bendruomenių istorijoje. Šią dieną į juridinių asmenų registrą buvo įtraukta antroji šalyje krikščionių ortodoksų (stačiatikių)¹ bažnytinė struktūra – Visuotinio (Konstantinopolio) patriarchato egzarchatas. Prieš tai ortodoksus vie-nijo tik Maskvos patriarchatui pavaldi Vilniaus ir Lietuvos ortodoksų arkivyskupija (toliau – Lietuvos ortodoksų arkivyskupija), kuri buvo įkurta 1839 m., prijungus Rusijos imperijos valdymo laikotarpiau

¹ Ortodoksų, krikščionių ortodoksų ir stačiatikių, kitos su šios bendruomenės maldos namais ir religine praktika susijusios sąvokos moksliniame ir viešajame diskurse lietuvių kalba nėra iki šiol nusistovėjusios, todėl ir šiame straipsnyje vartojamos kaip sinonimai.

Unitų bažnyčią prie Rusijos ortodoksų bažnyčios (ROB) buvusiose Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) ir Abiejų Tautų Respublikos (ATR) teritorijose (žr. Šenavičienė, 2005).

Žvelgiant iš septynių šimtmečių istorinės perspektyvos, ortodoksų religiją Lietuvoje išpažino dažniausiai Rytų slavų kilmės gyventojai, tačiau politinė konkurencija su Maskva (Rusija) ir šių gyventojų pilietinės integracijos į visuomenę poreikis skatino nuo XIV a. pradžios iki XVII a. pabaigos LDK ir ATR valdovus turėti Konstantinopoliui pavaldžią metropoliją (žr. Baronas, 2001). Pirmoji tokia metropolija buvo įkurta 1317 m. Naugarduke, o nuo 1458 m. jos centras persikėlė į Kijevą. Po 1596 m. Bresto bažnytinės unijos išlikę ATR krikščionių ortodoksų dvasiniai židiniai, įskaitant Vilniaus Šv. Dvasios vienuolyną, taip pat buvo pavaldūs Konstantinopoliui. Kita vertus, po nesėkmingų ATR karų su Rusija 1686 m. visuotinis patriarchas Dionisijus IV pripažino Kijevo metropoliją Maskvos patriarchatui, kurio pastangomis LDK ortodoksų kultūrinis paveldas ir tapatybė buvo absorbuoti rusiškosios ortodoksų tradicijos (Baronas, 2001). Šios tradicijos sklaida Lietuvoje ypač susijusi su Rusijos imperijos laikotarpiu, kai stačiatikybė turėjo valstybinės religijos statusą. Pasak istorikų, dėl šios tradicijos svetimumo lietuviams iki XX a. pabaigos šalyje neatsirado židinių, galinčių formuoti kokią nors lietuvių ar lietuvių-rusų ortodoksų tapatybės raišką (Лаукайтите, 2018). Be to, Lietuvos valstybingumo atkūrimą parėmus metropolitas Chrizostomas per dialogo su valdžios institucijomis ir ekumeninių ryšių plėtotę padėjo pamatus sėkmingai krikščionių ortodoksų integracijai į visuomenę po 1990 m. Krikščionys ortodoksai buvo pripažinti viena iš devynių tradicinių šalies religinių bendruomenių ir įgijo teises į sovietmečiu nusavinto turto atgavimą (žr. Subačius, 2016; Marcinkevičius, 2022). 1997 m. apsilankęs Vilniuje Maskvos patriarchas Aleksijus II džiaugėsi Lietuvos vyriausybės sudarytomis sąlygomis skleisti Rusijos ortodoksų tradicijai (Жуков, 2019). Siekdama išlikti patrauklia įvairių tautybių žmonėms, Lietuvos ortodoksų arkivyskupija nuo 1990 m. viešai akcentavo ryšius su ROB formalų pobūdį, kurio nekvestionavo nei Lietuvos valdžios institucijos, nei didžioji visuomenės dalis (Marcinkevičius, 2023).

Su Lietuvos ortodoksų arkivyskupijos jurisdikcija susiję klausimai tapo aktualūs šalies viešajame diskurse dėl smarkiai pakitusio po Krymo aneksijos 2014 m. ir Rusijos karinės invazijos į Ukrainą pradžios 2022 m. geopolitinio konteksto Rytų Europoje. Šiame kontekste Visuotinis patriarchatas atšaukė 1686 m. savo nutarimą dėl Kijevo metropolijos perdavimo Maskvos patriarchatui, suteikė 2019 m. autokefaliją Ukrainos ortodoksų bažnyčiai ir sudarė prielaidas tokiu būdu alternatyvios ROB struktūros po daugiau nei 300 metų pertraukos atsiradimui Lietuvoje. Juolab kad Maskvos patriarchui Kirilui parėmus Rusijos karinę invaziją į Ukrainą, kilo didelio atgarsio visuomenėje sulaukęs Lietuvos ortodoksų dvasininkų vidaus konfliktas. Be to, 2022 m. birželį bažnyčios teismo priimtas nutarimas pašalinti iš luomo dvasininkus, atsisakiusius minėti liturgijoje patriarcho Kirilo vardą, paskatino žiniasklaidoje diskusiją dėl arkivyskupijos atstovų lojalumo valstybei. 2023 m. publikuotoje Valstybės saugumo departamento (VSD) ataskaitoje pažymėta, kad „dalis su Rusija susijusių religinių bendruomenių dvasininkų ir Rusijos tėvynainių organizacijų lyderių Lietuvoje teigiamai vertina ir neviešai teisina Kremliaus agresiją prieš Ukrainą“ (*Grėsmių nacionaliniam*, 2023). Įtampos šiai diskusijai pridėjo Lietuvos vyriausybės išreikšta aktyvi parama nušalintų dvasininkų siekiui būti sugrąžintiems į tarnystę Visuotinio patriarchato jurisdikcijoje ir atitinkamai 2023 m. kovo 21 d. premjerės Ingridos Šimonytės bei visuotinio patriarcho Baltaramiejaus I pasirašytas susitarimas dėl egzarchato įkūrimo (*Lietuvos Respublikos Vyriausybės*, 2023; Ališauskienė, 2024). Diskusijos sudėtine dalimi tapo istorinio naratyvo peržiūra, traktuojant vienai konflikto pusei Visuotinio patriarchato sugrįžimą į Lietuvą istorinio teisingumo atkūrimu, kitai – kišimusi į ROB jurisdikciją. Viešų svarstymų aptariama tematika aktualumui įtakos turėjo ir nuo 2022 m.

pradžios išaugę karo pabėgėlių iš Ukrainos, politinių pabėgėlių iš Baltarusijos ir Rusijos imigracijos į Lietuvą srautai (2022 m. *migracijos metraštis*, 2022).

Šio straipsnio tikslas – išanalizuoti Rusijos karo prieš Ukrainą kontekste kilusį Lietuvos ortodoksų dvasininkijos vidaus konfliktą ir šio konflikto poveikį Ortodoksų bažnyčios Lietuvoje institucinei raidai bei sąveikai su Lietuvos valstybe ir visuomene 2022–2024 m. Siekiant numatyto tikslo didžiausias dėmesys skiriamas trimis aspektams: 1) Lietuvos ortodoksų arkivyskupijos santykiui su ROB; 2) Maskvos patriarcho Kirilo požiūriui į Rusijos karą prieš Ukrainą įtakai Lietuvos ortodoksų dvasininkų nuostatoms; 3) šių dvasininkų vidaus konflikto politinėms ir socialinėms pasekmėms.

1. Tyrimo naujumas ir metodologija

Ortodoksų bažnyčių pavaldumo Maskvos patriarchatui klausimas buvo aktualus daugeliui Vidurio ir Rytų Europos valstybių dėl geopolitinių priežasčių ir nacionalinio saugumo interesų iki Antrojo pasaulinio karo pradžios ir įgijo vėl didelę reikšmę po SSRS žlugimo 1991 m. Tokios valstybės kaip Estija, Moldova ar Ukraina minėtais laikotarpiais puoselėjo siekį turėti nepriklausomas nuo ROB bažnyčias. Juolab kad šiose valstybėse daugumą arba žymią tikinčiųjų dalį sudaro tituliniai tautų atstovai. Bažnyčių kanoninio pavaldumo klausimas įgijo dar didesnę reikšmę aptariamame regione po Rusijos įvykdytos 2014 m. Krymo aneksijos ir 2022 m. pradėtos karinės invazijos į Ukrainą (Rohtmets ir Teraudkalns, 2024). Vakarų moksliniame diskurse ROB sąsajos su Rusijos politine valdžia ir Rusijos valstybine „Rusų pasaulio“ ideologija seniai nagrinėjamos gausiame spektre istorinių, politologinių ir sociologinių darbų bei vertinamos kaip ydingas reiškinys. Pažymima, kad „ROB prisistato rusų tautine bažnyčia ir rusų nacionalinio dvasingumo, kultūros ir valstybingumo saugotoja [...]“ (Filatov ir Lunkin, 2010), laiko stačiatikybę „transnacionaline religija“, o už Rusijos ribų gyvenančius rusus – pačios globojamo „Rusų pasaulio“ dalimi (Roudometof, 2019). Kaip rodo atliktų tyrimų duomenys, persidengia Rusijos politinės valdžios ir Maskvos patriarcho propaguojamų „Rusų pasaulio“ ir „Šventosios Rusios“ ideologijų geografinės sampratos, o ROB laiko save vienintele buvusias SSRS teritorijas vienijančia jėga (Suslov, 2014).

Sociologai stiprų ryšį tarp religijos, etniškumo ir tautinės tapatybės įvardija etnoreligiškumo, religinio nacionalizmo ir etnodoksijos (angl. *ethno-religiosity*, *religious nationalism*, *ethnodoxy*) sąvokomis bei įžvelgia tame prielaidas ekstremizmo ir ksenofobijos apraiškoms, kai kuriais atvejais – teroro aktams (Karpov et al., 2012). Vienas iš ryškiausių pavyzdžių – Ukrainos suverenumo ir ukrainiečių tautos neigimas bei Rusijos karinės invazijos į Ukrainą pateisinimas iš Maskvos patriarcho pusės (Kaminis, 2024). Ortodoksų teologai „bažnyčios ir rasės (tautos) supainiojimą, Bažnyčios asimiliaciją, o kartais net sutapatimą su tauta [...]“ (Papathomas, 2013) įvardija etnofiletizmo (angl. *ethno-phyletism*) sąvoka. Pagal ortodoksų doktriną, bažnyčia yra visuotinė ir veikia kaip nepriklausomų bažnyčių bendrija, kurioje garbės pirmumo titulą turi Visuotinis patriarchatas (plačiau žr. Sungaila, 2023). Tuo metu etnofiletizmas įvardijamas įtampų tarp atskirų bažnyčių ar skirtingų jurisdikcijų bendruomenių priežastimi ir atitinkamai didžiausiu iššūkiu Ortodoksų bažnyčios vienybei (Institute for Orthodox Unity, 2019; Shishkov, 2022 ir kt.). Pažymėtina, kad grupė autoritetingų teologų iš viso pasaulio pasmerkė „Rusų pasaulio“ ideologiją kaip ROB mokymo dalį JAV Fordhamo universiteto Ortodoksų krikščionių studijų centro ir Graikijos Volo Teologinių studijų akademijos parengtoje 2022 m. kovo 13 d. deklaracijoje (žr. Bacevičiūtė, 2019). Iš konfliktų buvusios SSRS teritorijoje, kai susikerta Maskvos ir Visuotinio patriarchatų požiūriai į religijos ir etniškumo santykį, minėtini Estijos ir Ukrainos atvejai (Letko, 2013; Lamoreaux ir Mabe, 2019).

Ortodoksų bažnyčios Lietuvoje raida, įskaitant pavaldumo, pilietinio ir etninio identiteto aspektus, daugiau yra nagrinėta istoriografijoje (Kalnius, 2005; Laukaitytė, 2003; Marcinkevičius, 2005; Subačius, 2016; Лаукайтите, 2018 ir kt.) nei sociologų darbuose. Istorikų tyrimai rodo, kad nuo XIX a. vidurio iki XX a. pabaigos rusakalbių dominuojama Lietuvos ortodoksų bendruomenė buvo glaudžiai susijusi su Rusijos ortodoksų tradicija, o lietuviškos parapijos įkūrimas 2005 m. prie Vilniaus Šv. Paraskevės cerkvės nebylojo apie radikalius šios bendruomenės vidaus raidos ar etninės tapatybės pokyčius. Iki XXI a. pradžios daugumai Lietuvos ortodoksų nebuvo aktualus atsiskyrimo nuo Maskvos patriarchyto klausimas (Лаукайтите, 2018). Sociologiniai tyrimai reikalingi, kad būtų geriau suvokiama vidaus procesų ir tapatybės kaita dabartinėje Lietuvos krikščionių ortodoksų bendruomenėje. Vieninteliame išsamiam šio pobūdžio tyrime, atliktame prieš Rusijos karinę invaziją į Ukrainą, analizuojama, kaip religija pasitelkiama rusų ir kitų etninių mažumų grupių atstovų, konstruojant etninę tapatybę Lietuvos visuomenėje, tokiuose socialiniuose kontekstuose kaip mokykla, religinė organizacija, vietos bendruomenė, žiniasklaida (Frėjutė-Rakauskienė, 2022; Marcinkevičius, 2022; Šliavaitė, 2022; Šliavaitė ir Frėjutė-Rakauskienė, 2022). Šis tyrimas atskleidė, kad sąsajos su Rusijos ortodoksų tradicija ir rusų kultūra išliko svarbios Lietuvos ortodoksams iki 2022 m., bet dėl įvairių šiuolaikinių socialinių procesų (kintančio rusų kalbos statuso visuomenėje, mokyklų rusų mokomąja kalba tinklo mažėjimo, asimiliacijos ir kt.) daliai šios bendruomenės narių tapo aktualūs lietuvių kalbos įtraukimo į religinę praktiką, ugdymo sekmadieninėse mokyklose procesų poreikiai (Frėjutė-Rakauskienė et al., 2022). Nustatyta, kad dalis ortodoksų buvo linkę tapatintis labiau su visuotine (Bizantijos) ir lokalia (LDK) nei su Rusijos tradicijomis (Frėjutė-Rakauskienė ir Marcinkevičius, 2024a, 2024b). Politikos mokslų srityje darytos prielaidos apie atskirų ortodoksų bendruomenės veikėjų sąsajas su „Rusų pasaulio“ ideologija per dalyvavimą Lietuvos rusų tėvynainių koordinavimo taryboje ir Ortodoksų bažnyčios Lietuvoje istorinio naratyvo konstravimą (Vareikis, 2019), tačiau plačiau šis klausimas moksliskai nenagrinėtas.

Šis straipsnis yra vienas iš pirmųjų bandymų įvertinti Lietuvos ortodoksų bendruomenę ištikusius pokyčius po Rusijos karinės invazijos į Ukrainą pradžios. Tam yra pasitelkiamos populiariausio Lietuvoje interneto dienraščio *delfi.lt* ir nacionalinio visuomeninio transliuotojo naujienų portalo *lrt.lt* publikacijos. Analizei atrinkti iš viso 144 straipsniai, apimantys laikotarpį nuo Rusijos karinės invazijos į Ukrainą pradžios 2022 m. vasario 24 d. iki Visuotinio patriarchyto egzarchyto Lietuvoje juridinio įregistavimo 2024 m. vasario 7 d. Nors ortodoksų dvasininkų konfliktą nušvietė ir kiti populiarūs šalies interneto dienraščiai, šiam tyrimui *delfi.lt* pasirinktas kaip didžiausią skaitytojų auditoriją turintis (pagal vidutinį dienos realių vartotojų skaičių), o *lrt.lt* kaip oficialų valdžios institucijų požiūrį į valstybėje vykstančius procesus atspindintis portalai. Vertinant aptariamo konflikto poveikį Ortodoksų bažnyčios Lietuvoje struktūrinei raidai, santykiui su šalies valdžios institucijomis ir visuomene, straipsnyje pasitelkti viešai prieinami duomenys iš Lietuvos ortodoksų arkivyskupijos ir Visuotinio patriarchyto egzarchyto Lietuvoje oficialių svetainių, socialinių tinklų paskyrų.

2. Lietuvos ortodoksų arkivyskupijos jurisdikcijos klausimas Rusijos karinės invazijos į Ukrainą išvakarėse

Lietuvos ortodoksų arkivyskupijos, dažnai besivadinančios Lietuvos ortodoksų bažnyčia, tačiau neturinčios savarankiškos bažnyčios statuso, kanoninio pavaldumo klausimas aktyviau pradėtas kelti viešajame diskurse valstybės institucijų ir visuomenės veikėjų po 2014 m. Rusijos įvykdytos Krymo aneksijos ir karinės agresijos Rytų Ukrainoje. Antai 2016 m. paskelbtoje VSD ataskaitoje apie grėsmes naciona-

liniam saugumui arkivyskupija įvardijama ROB padaliniu, o ROB – Rusijos „minkštosios galios“ įrankiu (*Grėsmių nacionaliniam*, 2016). Iki 2022 m. populiariuose interneto dienraščiuose skelbtuose visuomenės veikėjų komentaruose Lietuvos ortodoksų arkivyskupijos pavaldumas Maskvos patriarchatui taip pat buvo siejamas su palankumu Kremliaus vykdomai užsienio politikai ir „Rusų pasaulio“ ideologijai, žalingu poveikiu rusakalbių Lietuvos gyventojų tapatybei. Svarstyta, kada Lietuva paseks buvusios SSRS teritorijoje veikiančių ortodoksų bažnyčių (Ukrainos, Moldovos, Estijos) pavyzdžiu ir ims siekti didesnio savarankiškumo nuo ROB (Medalinskas, 2015). Visuotiniam patriarchatui 2019 m. suteikus au-tokefalią Ukrainos ortodoksų bažnyčiai, klausta retoriškai, ar Lietuvos ortodoksai „apsimes, kad nieko neįvyko ir tuo pačiu nusigręš nuo Konstantinopolio patriarcho, izoliuodamiesi drauge su Maskva nuo pasaulio stačiatikių, ar pasinaudos istorine galimybe ir tvarkysis pagal kanonų teisę kaip nepriklausomos valstybės bažnyčia“ (Bogdanas, 2018).

Panašūs svarstymai ne kartą sulaukė Lietuvos ortodoksų arkivyskupijos dvasininkų kritikos dėl po-žiūrio į bažnyčią politizavimo. Vienu iš tokių atvejų kritikuotas interneto dienraštis, „kaltinantis Rusijos ortodoksų bažnyčią pataikavimu Putinui“, ir teigta, kad „kaip krikščionį ortodoksą jis [straipsnis] mane įžeidė, nes kursto įtarumą, esą ir Lietuvoje esantys ortodoksų dvasininkai bei tikintieji yra „Kremliaus koziris“ (Sungaila, 2014). Dėl jurisdikcijos pažymėta, kad tai ne politinis klausimas, o „demokratinėje visuomenėje kitatikiams yra visiškai nepriimtina kištis į stačiatikių religinės bendruomenės vidaus gyvenimą ir aiškinti, kas turi būti nepriklausomi, o kas – priklausomi“ (Sungaila, 2015). Kitu atveju pa-brėžta, kad „mes jokio santykio su Rusijos valdžia neturime, mes gyvename savo gyvenimą. Ortodoksų bažnyčioje vyskupas yra tiek savarankiškas, kad savo nuožiūra administraciškai valdo vyskupiją“ (Jaki-laitis, 2018). Likus penkioms dienoms iki Rusijos karinės invazijos į Ukrainą pradžios arkivyskupijos kancleris Vitalijus Mockus kalbėjo žiniasklaidai apie tikinčiųjų susitelkimą: „Žinot, nuo pat 2014 metų iki dabar mums pavyksta parapijose veikti taikdariaiškai, nepaisant mūsų skirtingų pažiūrų. <...> Mūsų parapijos nesubyra dėl to, kad ukrainietis ar rusas sako, kad aš neisiu į bažnyčią, nes ten va šitie mel-džiasi, o kitas neina, nes ten anie atėjo“ (Bendžius, 2022).

Reikia paminėti, kad ortodoksija Lietuvos viešajame diskurse dažnai įvardijama „rusiška“ religija dėl tikinčiųjų etninės sudėties ir kalbinės bei kultūrinės tapatybės. 2021 m. šalyje priskaičiuota 105,6 tūkst. ortodoksų, kurie sudaro 3,8 proc. visų jos gyventojų (*Lietuvos Respublikos 2021 m.*, 2021). 2011 m. sura-šymo duomenimis, su rusais tapatinosi 72,8 proc., o su kitomis etninėmis grupėmis ketvirtadalis šalyje gyvenančių ortodoksų, iš jų daugiausia su baltarusiais (9,3 proc.), ukrainiečiais (7,8 proc.) ir lietuviais (6,3 proc.). Svarbiausias veiksnys, neskaitant religijos, kuris jungė iki Rusijos karinės invazijos į Ukrainą pradžios skirtingos etninės kilmės ortodoksus į bendruomenę buvo kalba. Didžioji dalis pamaldų šalyje vyko bažnytine slavų kalba, o pagrindinė arkivyskupijos vidinės ir išorinės komunikacijos kalba buvo rusų. Šia kalba vyko visuotiniai dvasininkijos susirinkimai, bendri su visuomeninėmis organizacijomis kultūros, edukaciniai ir kiti renginiai. Be to, rusų kalba buvo pateikiama didžioji dalis informacijos arki-vyskupijos ir parapijų spaudoje, svetainėse, socialiniuose tinkluose ir pan. (Frėjutė-Rakauskienė, 2022; Marcinkevičius, 2022).

Kita vertus, sąsajos tarp religijos ir rusiško identiteto Lietuvos viešajame diskurse dažnai pernelyg sureikšminamos dėl nepakankamo įsigilinimo į vietinį kontekstą ir tikinčiųjų bendruomenės bruožus. Kaip rodo gyventojų surašymų duomenys, laikotarpiu tarp 1989 iki 2011 m. rusų nuošimtis šalyje suma-žėjo 3,5 proc. (nuo 9,3 iki 5,8 proc.), o skaičius – 48,7 proc. (nuo 344,5 tūkst. iki 176,9 tūkst.) (Marcin-kevičius ir Frėjutė-Rakauskienė, 2021). Be to, dauguma religingais save įvardijančių rusų tapatinasi su trimis krikščionių bažnyčiomis: ortodoksų (51,5 proc.), Romos katalikų (11,9 proc.) ir sentikių (11,8 proc.).

Tad ortodoksija yra svarbus, bet tik vienas iš keleto rusų religinės tapatybės dėmenų. Pažymėtina, kad rusai išsiskiria iš kitų etninių grupių didele nesitapatinančių su jokia religija dalimi (11,6 proc.) (Ambrozaitienė et al., 2013, 172–173). Be to, rusų ir ortodoksų tapatybė yra nevienalytė dėl imigracijos ir pragyvento laiko Lietuvoje, sąsajų su Rusija, sąveikos su lietuvių visuomene ir kitų socialinių bei kultūrinių skirtumų (Marcinkevičius, 2012).

Prasidėjus Rusijos karinei invazijai į Ukrainą susidarė prielaidos radikaliam kitų nei rusų tautybės ortodoksų skaičiui augti dėl gausios karo pabėgėlių iš Ukrainos ir politinių pabėgėlių iš Baltarusijos imigracijos į Lietuvą. Pavyzdžiui, 2022 m. šalyje buvo užregistruota daugiau kaip 83 tūkst. Ukrainos karo pabėgėlių (2023 m. *migracijos metraštis*, 2023). 2022 m. prašymų išduoti ar pakeisti leidimą laikinai gyventi Lietuvoje pateikusių Ukrainos piliečių skaičius siekė 76 tūkst., o Baltarusijos – 33 tūkst. Pridurtina, kad į šalį atvyko apie 5 tūkst. nepalaikančių V. Putino politikos imigrantų iš Rusijos (2022 m. *migracijos metraštis*, 2022, 39–40), kurių dalis irgi yra ortodoksai. Karas Ukrainoje, gausi priešiškos Rusijos ir ROBAT žvilgiu imigracijos banga į Lietuvą 2022–2024 m. tapo vienais iš svarbiausių veiksnių, prisidėjusių prie vidaus konflikto ir istorinio masto pokyčių ortodoksų bendruomenėje bei Lietuvos valdžios institucijų aktyvaus vaidmens šiuose procesuose.

3. Lietuvos ortodoksų dvasininkų vidaus konfliktas: interneto spaudos analizės duomenys

Atlikta interneto dienraščių publikacijų turinio analizė leidžia teigti, kad pirmąjį Rusijos karinės invazijos į Ukrainą mėnesį viešajame diskurse stigo ženklų apie galimą vidaus konfliktą Lietuvos ortodoksų bendruomenėje. 2022 m. vasario 25 d. arkivyskupijos kancleris V. Mockus savo pareiškime žiniasklaidai pasmerkė karą („Lietuvos ortodoksai“, 2022), o 2022 m. kovo 2 d. grupė dvasininkų, vadovaujamų Traukų vyskupo Amvrosijaus, kartu su kitų krikščioniškų bažnyčių atstovais dalyvavo Vilniaus katalikų vyskupijos surengtame Lukiškių aikštėje Maldos vakare už Ukrainą („Lietuvos stačiatikių bažnyčia“, 2022a). Palankaus atgarsio visuomenėje sulaukė 2022 m. kovo 17 d. paskelbtas metropolito Inokentijaus kreipimasis į ortodoksų bendruomenę, kuriame jis ne tik pasmerkė karą, bet atsiribojo nuo patriarcho Kirilo teiginių esą „išorės pajėgos“ siekia suskaldyti Rusijos ir Ukrainos tautas, o Rusijos priešininkams Ukrainoje atstovauja prieš „Rusijos vienybę“ kovojančios „blogio jėgos“. Kreipimesi minėta, kad „mudu su Patriarchu Kirilu turime skirtingą požiūrį į Rusijos vykdomą politiką ir skirtingai interpretuojame pastaruosius įvykius. Patriarcho pasisakymai apie karą Ukrainoje – tai jo asmeninė nuomonė, tačiau mes Lietuvoje su juo nesutinkame“ („Lietuvos stačiatikių bažnyčia“, 2022b).

Kita vertus, arkivyskupijos vadovybei atsisakius įpareigoti savo dvasininkus nustoti pamaldose minėti patriarcho Kirilo kaip „didžiojo pono ir mūsų tėvo“ vardą, susidarė prielaidos vidaus konfliktui. Šv. Paraskevės parapijos šventikams Vitaliui Dauparui ir Gintarui Sungailai paprašius metropolito dėl šios priežasties išleisti juos laikinai į atsargą, šis 2022 m. balandžio 15 d. nušalino juos apskritai nuo tarnystės Maskvos patriarchato jurisdikcijoje. Be to, buvo atleistas iš visų užimamų pareigų, grindžiant esą iš anksto planuotais administraciniais pokyčiais, arkivyskupijos kancleris ir atstovas spaudai, Vilniaus dekanas ir Vilniaus Skaisčiausios Dievo Motinos katedros klebonas V. Mockus („Dėl kritikos“, 2022). Metropolitas Inokentijus perdavė tris kritikavusius viešai patriarchą Kirilą dvasininkus bažnyčios teismui, o pasibaigus jų bylų nagrinėjimui, 2022 m. birželį savo dekretais pašalino juos iš luomo, sudarydamas prielaidas vidaus konfliktui įgyti didelį atgarsį žiniasklaidoje („Sungaila pašalintas“, 2022; Andrukaitytė ir Skėrytė, 2022). Šį atgarsį sustiprino žinia apie Vladimiro Seliavko iš Vilniaus ir Georgijaus Ananjevo

iš Klaipėdos apsisprendimą pasitraukti iš tarnystės solidarizuojantis su G. Sungaila, V. Dauparu ir V. Mockumi (Andrukaitytė ir Skėrytė, 2022).

Į tyrimą patekusiuose interneto dienraščiuose informuota apie tai, kad tarpininkaujant Lietuvos vyriausybei, nušalinti dvasininkai įteikė apeliacijas Visuotiniam patriarchatui, siekdami tokiu būdu atgauti ganytojų statusą ir tapti šios metropolijos dalimi. Pavyzdžiui, skelbta, kad 2022 m. gegužės 18 d. Lietuvos ambasadorius Turkijoje R. Degutis įteikė Visuotinio patriarchato atstovams premjerės I. Šimonytės laišką, remiantį dvasininkų kreipimąsi ir reiškiantį pasirengimą aptarti galimą vyriausybės vaidmenį atkuriant Visuotiniam patriarchatui pavaldžios bažnyčios veiklą Lietuvoje (Skėrytė, 2022a; Jačauskas, 2022a). Žinia apie tai, kad 2023 m. vasario 16 d. Šventasis Sinodas, apsvarstęs apeliacijas, sugrąžino į luomą patriarchą Kirilą kritikavusius dvasininkus, buvo pristatyta žiniasklaidoje kaip smūgis Maskvos patriarchatui („Smūgis Maskvai“, 2023). Kita vertus, plačiai buvo aptariamas 2023 m. kovo 20–22 d. įvykęs patriarcho Baltramiejaus I istorinis vizitas į Vilnių ir pasirašyta su premjere I. Šimonyte sutartis dėl Visuotinio patriarchato jurisdikcijos atkūrimo Lietuvoje (Stankevičius, 2023). Dvejų metų aptariamoms tematikoms naujienų srautą žiniasklaidoje vainikavo žinia, kad 2024 m. vasario 7 d. į Juridinių asmenų registrą buvo įrašytas ir įgijo teisinį pripažinimą Visuotinio patriarchato egzarchatas Lietuvoje („Teisingumo ministerija“, 2024).

3.1. Nušalintų dvasininkų pozicija

Nušalinti dvasininkai žiniasklaidai pasitraukimą iš Maskvos patriarchato jurisdikcijos grindė sąžinės konfliktu (Špokas, 2022a). Cituoti jų teiginiai, kad arkivyskupijos vadovybei uždraudus viešai kalbėti apie karą ir situaciją Ukrainoje, jie pirmiausia parengė kreipimąsi į 2022 m. kovą vykusio Visuotinio Lietuvos ortodoksų dvasininkų susirinkimo dalyvius, kuriame konstatavo, kad dėl patriarcho Kirilo paramos karui „negalime vadinti jo savo vyriausiuoju, savo tėvu. Ir jei bus liepiama jį tokiu vadinti, mes išeisime“ (Bakaitė ir Zverko, 2022). Pasak vieno iš kreipimosi autorių, iš pradžių metropolitas Inokentijus buvo linkęs ieškoti kompromiso, bet vėliau situacija pakito „dramatiškai“ (Špokas, 2022a). Nušalinti dvasininkai interviu žiniasklaidai atmetė vadovybės kaltinimus politikavimu. Pasak V. Mockaus, tapo per maža kalbėti abstrakčiai apie karą: „man tai yra moralinis klausimas, nes žmonės kenčia, ateina pasimelsti už savo nužudytus artimuosius, kuriuos nužudė karo metu, ir kaip tu gali žiūrėti jiems į akis ir palaikyti patriarchą, kuris taip kalba“ (Špokas, 2022a). G. Sungaila savo paties ir keturių bendraminčių pašalinimą iš luomo įvardijo „represijomis“, o tai legalizavusį bažnyčios teismą – politiniu, šališku ir procedūrinių pažeidimų kupinu procesu (Gaidamavičius, 2022).

Interviu cituotos nušalintų dvasininkų mintys apie daugumos jų buvusių kolegų aktyvų ar nebylų palankumą patriarcho Kirilo pozicijai. Anot G. Sungailos, „ne visi palaikė metropolito pareiškimą. Maždaug 10 žmonių palaikė, tačiau buvodaugtokių, kurie piktinosi, kaip tai įmanoma“ (Špokas, 2022a). Jis teigė sulaukęs klausimų, ar laiko didvyrių ukrainiečių nacionalinio išsivadavimo lyderį Stepaną Banderą, ir kaltinimų esą renginyje Lukiškių aikštėje prisisekęs ženkliuką su Ukrainos vėliava išreiškė palaišumą „banderavcams“. V. Dauparas irgi apgailestavo: „Deja, tokių yra dauguma, kurie palaiko Kirilą – ir ne tik Kirilą, bet ir Putiną“ (Špokas, 2022a). Cituotas nušalintų dvasininkų pusę palaikiusio diakono Viktoro Minioto liudijimas, kad prasidėjus Rusijos invazijai į Ukrainą, Vilniaus Šv. Dvasios vienuolyne buvo skaitomos maldos apie esą Ukrainoje vykstantį pilietinį karą: „Aš suplėšiau tą maldą, išmečiau, pasakiau kunigui: jei neturime kitos, liturgijoje nesakysime visiškai nieko“, bet „yra tokių, kurie tyli, bijo [...]“ (Bakaitė, 2022a). Pašnekovo teigimu, iki karo pradžios tarp dvasininkų nebuvo planų atsiskirti nuo ROB: „Mes galvojome, kad viskas praeis, nusiramins, Kirilas mirs, gal bus kitas patriarchas, Maskvoje pasikeis valdžia, bus galbūt Aleksejus Navalnas, viskas bus gerai“ (Bakaitė, 2022a).

Ypač atvirai dvasininkų konflikto metu savo mintis žiniasklaidai dėstė V. Seliavko, akcentavęs Lietuvos gyvenančių rusakalbių, kurių „vieni emociškai yra Rusijos ir „specialiosios operacijos“ pusėje, kiti šiame kare įžvelgia grėsmę laisvei ir sveikam protui“, pasidalijimą (Seliavko, 2022). Jo teigimu, prie patriarcho Kirilo ROB beveik susiliejo su valstybe ir tapo patogiu kanalu ideologijos sklaidai, pradedant maldomis „už taiką“ ar „už tradicines vertybes“ ir baigiant dvasininkų rengimu (Seliavko, 2022). V. Seliavko tvirtinimu, Maskvos patriarchatui ir Kremlui Lietuva yra jų kanoninė teritorija arba „išvertus į paprastą kalbą, tai yra „Rusų pasaulio“ (Neosovietų Sąjungos) ir jo ideologijos įtakos zona, o su visais nesutinkančiais greitai ir griežtai susidorojama“. Pasak šio dvasininko, nenorintiems tapatinantis su naujuoju „raudonuoju maru“ ortodoksams lygiagrečios Maskvai jurisdikcijos atkūrimas Lietuvoje tapo neatidėliotinu poreikiu (Seliavko, 2022). Žiniasklaida citavo ir diakono Georgijaus Cyburevkinio iš Visagino žodžius, jog „nėra taip, kad Lietuvos stačiatikių bendruomenėje visi palaiko karą. Bet justai skilimas. Žmonės įpratę klausyti kunigų, patriarchų, tad jei karą palaiko patriarchas, jį palaiko ir kiti“ (Murauskaitė, 2022).

Nušalinti dvasininkai pabrėžė siekį sugrįžti į tarnystę Visuotinio patriarchato reglamentuotų procedūrų keliu. G. Sungaila sakė žurnalistams: „Pirmasis žingsnis mums su pasauliečiais ir tikinčiais <...> yra parodyti Konstantinopolio patriarchui, kad čia ne šiaip keistuoliai sukilėliai“ (Bakaitė, 2022b). Jo teigimu: „Skirtingos Ortodoksų Bažnyčios jurisdikcijos vienoje valstybėje yra normali tikrovė daugelyje pasaulio šalių <...> neagituojame ir nenorime patraukti kitaip mąstančių žmonių, o tik vadovaujamės tos tikinčiųjų grupės dalimi, kuri dėl sąžinės konflikto negali pasilikti Maskvos patriarchato jurisdikcijoje“ (Bakaitė, 2022b). Šis dvasininkas neigė prielaidas esą jis pasinaudojo dvasininkijos vidaus konfliktu Visuotinio patriarchato pakvietimui į Lietuvą: „Žinojau, kad ukrainiečių, graikų, baltarusių bendruomenės nori prisijungti prie Konstantinopolio patriarchato, ir kaip šiuos dalykus suprantantis žmogus, norėjau joms padėti savo žiniomis, savo kontaktais. Pats abejojau, prisijungti ar ne, man buvo svarbiau mano parapijiečiai, ir tai mane sulaukė“ (Bakaitė ir Zverko, 2022). Kalbėdamas apie metropolito Inokentijaus poziciją karo Ukrainoje ir patriarcho Kirilo atžvilgiu, G. Sungaila sakė: „Aš jį labai gerbiu, todėl man atrodo, kad tai labiau yra išorinis spaudimas, nes jis visada buvo labai adekvatus. Bet, deja, bažnyčios tikrovėje taip nėra“ (Bakaitė ir Zverko, 2022).

3.2. Lietuvos ortodoksų arkivyskupijos nuostatos

Nušalinti dvasininkai buvo kaltinami kitos konflikto pusės priesaikos sulaužymu ir kanoniniu normų pažeidimu, sąmokslu ir esą seniai kurtais planais pereiti į kitą jurisdikciją. Pavyzdžiui, cituotas metropolito Inokentijaus pareiškimas, kad jie „yra pasiskelbę didvyriais ir kankiniais, tačiau iš tiesų tėra sunkiai nusidėję Dievui Bažnyčios skaldytojai“, bandantys sugundyti kitus dvasininkus ir tikinčiuosius („Lietuvos stačiatikių vadovas“, 2022). Anot metropolito, „pažeidę kanonines ir procedūrinės normas, jie pasuko bažnyčios skaldymo keliu, vykdė įžeidžiančius ir šmeižikiškus išpuolius prieš Šventąją Rusios Ortodoksų Bažnyčią, prieš Lietuvos Ortodoksų Bažnyčią, jos vadovus, klaidino valstybės valdžios atstovus ir visuomenines organizacijas, dangstydamiesi prieškarine retorika“ („Lietuvos ortodoksų bažnyčios“, 2022). Vyskupas Amvrosijus nušalintų dvasininkų teiginius apie persekiojimą vadino žiniasklaidoje „vienu atviriausių melų“, nes „atskilusių kunigų ir pačios bažnyčios pažiūros dėl karo sutampa“, bei teigė, kad visi jie būtų priimti atgal į bažnyčią, jei atgailautų už savo nusižengimus (Bakaitė, 2022c).

Arkivyskupijos atstovai vadino šmeižtu jiems viešajame diskurse metamus kaltinimus remiant Rusijos karinę invaziją į Ukrainą. Vyskupo Amvrosijaus įsitikinimu, nušalinti dvasininkai pasinaudojo žmonių išgąščiu dėl karo Ukrainoje ir galimo šio karo išsiplėtimo į Lietuvą: „Tas momentas ir buvo panau-

dotas: kad visa visuomenė pradėtų varyti ant mūsų Bažnyčios, manyti, kad mūsų Bažnyčia yra už karą. <...> Norint pereiti į kitą patriarchatą, reikia turėti parapijiečių, nes nepereisi su 7 kunigais. O kad tai padarytum, reikia apjuodinti mūsų Bažnyčią [...]“ (Bakaitė, 2022c). Dvasininkai iš Kauno interviu žurnalistas teigė patyrę visuomenės priešišumą ir kratėsi Kremliaus ruporų etikečių, taip pat skundėsi, kad nėra išklausomi taip, kaip nušalinti dvasininkai (Bakaitė, 2022c). Spaudoje buvo skirta dėmesio arkivyskupijos surengtai 2022 m. balandžio 30 d. kelių šimtų žmonių procesijai už Lietuvos ortodoksų vienybę ir karo Ukrainoje stabdymą (Andrukaitytė, 2022) ir 7 tūkst. tikinčiųjų vardu 2022 m. liepą prezidentui G. Nausėdai įteiktam kreipimuisi, kuriame reikštas susirūpinimas dėl nepagrįstų išpuolių prieš bažnyčią ir jos skaldymo. 2022 m. birželį publikuotas arkivyskupijos pareiškimas, kuriame išreikšta viltis, kad valdžios atstovai palaikys dialogą su 61 dvasininko paramą turinčiais metropolitu Inokentijumi ir vyskupu Amvrosijumi, o ne „keliais atskilusiais dvasininkais, kurie nusidėjo prieš Dievą ir gundė savo artimus“ („Palankumu Rusijai“, 2022).

Prieštarų atgarsių žiniasklaidoje susilaukė vyskupo Amvrosijaus neapibrėžta reakcija į ROB sprendimą pripažinti Rusijos įvykdytą Ukrainos sričių aneksiją ir pertvarkyti savo administracinę struktūrą pagal naująją politinę realybę, taip pat aptakus šio bažnyčios hierarcho atsakymas į klausimą, ar jis pripažįsta Ukrainos suverenitetą ir teritorinį vientisumą – „blogai mokiausi mokykloje geografiją, atleiskite“ („Lietuvos stačiatikių vyskupas“, 2022). Kita vertus, paskelbta informacija apie tai, kad praėjus metams nuo Rusijos invazijos į Ukrainą pradžios, cerkvėse vyks „intencinės pamaldos prašant karo Ukrainoje pabaigos ir taikos įsiviešpatavimo karo iškankintoje Ukrainos žemėje“ („Lietuvos stačiatikiai“, 2023). Be to, cituoti metropolito Inokentijaus žodžiai apie karo pabėgėlių antplūdį iš Ukrainos į Europą ir tai, kad „Daugelis šių pabėgėlių prisijungė prie mūsų parapijų, todėl skiriame ir skirsime itin daug dėmesiosielovadai žmonių, praradusių stogą virš galvos, patyrusių giminių bei kitų artimųjų kančią ir mirtį“ („Lietuvos stačiatikiai“, 2023). Atsakydamas į dažnai pasikartojančius klausimus dėl arkivyskupijos pozicijos karo atžvilgiu jis konstatavo, kad karas buvo nekartą pasmerktas vadovybės, klero, pasauliečių ir visuotinio susirinkimo lygmeniu, todėl „Mūsų pozicija lieka nepakitusi – mes ryžtingai smerkiame karą ir meldžiamės, kad Ukrainos žemėje įsiviešpatautų taika“ („Lietuvos stačiatikiai“, 2023).

Žiniasklaidoje konflikto metu buvo nušviečiama arkivyskupijos pozicija dėl jurisdikcijos keitimo Ortodoksų bažnyčioje. Vyskupas Amvrosijus kaltino nušalintus dvasininkus esą klaidingų interpretacijų sklaida: „Jie bando aiškinti, kad pakeisti jurisdikciją yra panašiai, kaip mes vaikščiojome pirkti pieno į „Maximą“, o dabar į „Iki“ vaikščiosime. <...> Bet jei įsigilinsite į kanonus, suprasite, kad atėjimas į kitos autokefalinės bažnyčios teritoriją, jis taip nėra daromas. Tai ką jie daro – kanoninis nusizengimas.“ Pasak vyskupo, tokiam perėjimui būtinas tarpbažnytinis susitarimas: „Tai įmanoma, bet tikrai ne revoliucijos tvarka. Ir tikrai tai nėra bendravimo objektas ir tema su atskalūnais.“ 2022 m. gegužę visuomenė buvo informuota apie tai, kad metropolitas Inokentijus kreipėsi į ROB su prašymu suteikti Lietuvos ortodoksų arkivyskupijai savarankiškos bažnyčios statusą („Staćiatikių bažnyčia Lietuvoje“, 2022) ir gavo žinių, kad ROB Švenčiausiojo Sinodo sudaryta komisija sutiko išnagrinėti šį prašymą („Pradėtas nagrinėti“, 2022; Jačauskas ir Stankevičius, 2022). 2022 m. pabaigoje skelbta apie tai, kad Vilniuje įvykęs Lietuvos ortodoksų arkivyskupijos visuotinis susirinkimas nutarė imtis priemonių pagreitinti procesą dėl didesnės nepriklausomybės nuo Maskvos patriarchato (Jačauskas, 2022b; „Lietuvos Stačiatikių bažnyčios susirinkimas“, 2022).

2023 m. vasarį pasklidus žiniai apie Visuotinio patriarchato nutarimą sugrąžinti į tarnystę penkis nušalintus dvasininkus iš Lietuvos, metropolitas Inokentijus pareiškė žiniasklaidai šio nutarimo nepripažinti (Smirnovaitė, 2023b; Smirnovaitė, 2023c). Kita vertus, 2023 m. kovą buvo pranešta apie tai, kad

arkivyskupijos vadovybė parodė tam tikrą lankstumą ir leido Vilniaus Šv. Paraskevės parapijoje rengti pamaldas karo pabėgėliams iš Ukrainos, kuriose nebūtų minimas patriarcho Kirilo vardas. Visgi svarbu pabrėžti, kad visose kitose pamaldose šio vardo minėjimas nebuvo atšauktas, įvardijant tai Ortodoksų bažnyčios Lietuvoje kanonine pareiga (Jaruševičiūtė-Mockuvienė, 2022).

3.3. Konfliktas iš Lietuvos politikos ir visuomenės veikėjų perspektyvos

Vykstant konfliktui, interneto dienraščiuose skelbti Lietuvos valdžios institucijų ir visuomenės veikėjų pasisakymai ar komentarai buvo dažniausiai kritiškai arkivyskupijos vadovybės ir palankūs nušalintų dvasininkų nuostatomis. Pavyzdžiui, publikuotas Seimo nario Armino Lydekos tekstas, raginantis metropolitą Inokentijų „atsiskirti nuo Maskvos“ (Lydeka, 2022), ir cituotas prieštaringas Vilniaus mero Remigijaus Šimašiaus pareiškimas esą „Man kaip Lietuvos piliečiui yra apmaudu, kad Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikus menančios cerkvės priklauso, neteisėtai gal net galėčiau pasakyti priklauso, organizacijai, kuri inicijuoja karą ir taikių gyventojų žudymą“ (Voveriūnaitė, 2022). Atgarsio sulaukė R. Šimašiaus įrašas socialiniame tinkle, kad savivaldybės rengiamoje Katedros aikštėje ortodoksų Kalėdų šventėje nepageidaujami ortodoksai, paklūstantys „Maskvos blogio vyskupui Kirilui“ (Smirnovaitė, 2023a). Politikos apžvalgininkas Ramūnas Bogdanas viename iš savo komentarų svarstė, kad „1686 m. rašto paskelbimas negaliojančiu atveria „apsisprendimo“ kelią ne tik Ukrainos, bet ir Lietuvos stačiatikių bažnyčiai, nes senasis Dionisijaus sprendimas lietuvių tuometinę Kijevo Lietuvos metropoliją“ (Bogdanas, 2022). Jis atkreipė skaitytojų dėmesį į tai, kad metropolitas Inokentijus studijavo KGB agentų rengimu garsėjusiam Maskvos tarptautinių santykių institute, o už darbą ROB pavaldžiose Vakarų Europos parapijose bei už draugystės tarp Rusijos ir Lietuvos stiprinimą buvo apdovanotas prezidento V. Putino ordinais (Bogdanas, 2022). Santūresnė buvo premjerė I. Šimonytė, teigusi, kad vieša patriarcho Kirilo parama Rusijos karui prieš Ukrainą daliai Lietuvos ortodoksų nėra priimtina, todėl „natūralu ir žmogiška, kad Lietuvos stačiatikiai turi teisę išpažinti savo tikėjimą be konflikto su sąžine“ (Skerytė, 2022b).

2023 m. kovą, vykstant istoriniam visuotinio patriarcho Baltramiejaus I vizitui į Lietuvą, premjerė I. Šimonytė kalbėjo žiniasklaidai, kad Vyriausybė nesikiš į ortodoksų bažnyčių vidaus reikalus, bet „padarys viską“, kad užtikrintų Konstitucijoje įtvirtintą tikėjimo, sąžinės ir religijos laisvę: „Valstybė ir jos pareigūnai negali kištis ar bandyti daryti įtaką kanoniniams bažnyčių sprendimams, visgi, kai jie priimami, būtų veidmainiška apsimesti, kad nesuprantame jų svarbos“ (Stankevičius, 2023). Be to, cituota Seimo pirmininkė Viktorija Čmilytė-Nilsen, kuri nušalintų dvasininkų priėmimą į Visuotinio patriarchato globą vadino „atkurtu istoriniu teisingumu“ ir vilties suteikimu ne tik jiems patiems, bet visiems tikintiesiems ir nuo karo pabėgusiems ukrainiečiams. Pasak šios politikės, „Stačiatikių bendruomenė Lietuvoje augina ir nuo represijų pabėgę baltarusiai ar net Vilniuje prieglobstį nuo Kremliaus represijų radę rusai“, o „kalbant apie tarpreliginį ir tarpkultūrinį dialogą, Vilnius yra ypatinga vieta, jis garsėja kaip religinės tolerancijos miestas“ (Skerytė, 2023). Žiniasklaida citavo prezidentą G. Nausėdą, kuris dėkojo patriarchui Baltaramiejui I, pasmerkusiam „ne tik žiaurų karą pradėjusią politinę Rusijos Federacijos vadovybę, bet ir Maskvos patriarchą Kirilą, parėmusį karinę agresiją prieš Ukrainą“. G. Nausėda pridūrė, kad Lietuva priėmė daugiau nei 70 tūkstančių karo pabėgėlių iš Ukrainos, ir sakė, kad svarbi „ne tik materialinė pagalba nuo tėvynės atplėšties ukrainiečiams, bet ir moralinė parama jiems, jų dvasinių poreikių patenkinimas“ (Stankevičius, 2023).

Žiniasklaidos kalbintas užsienio reikalų viceministras Mantas Adomėnas pabrėžė Visuotinio patriarchato kaip demokratinės bažnyčios, nekuriančios geopolitinių planų, o atsiliepiantį į tikinčiųjų porei-

kį, pobūdį. Tokiu pavyzdžiu jis įvardijo Ukrainą, kurioje „2018–2019 metais priimti sprendimai, kai buvo suteikta autonomija, irgi atsirado tik tada, kai Ukrainos tikintieji ir bažnyčia labai stipriai pareiškė tą norą“ (Jaruševičiūtė-Mockuvienė, 2023). Paklaustas, ar Maskvos patriarchatui pavaldi Lietuvos ortodoksų arkivyskupija kelia grėsmę šalies saugumui, jis vengė tiesaus atsakymo, primindamas, kad tai teisėta religinė bendruomenė, o žmonės „gal nori labai paprastų dalykų – garbinti pagal savo tradiciją ir papročius“ (Jaruševičiūtė-Mockuvienė, 2023). M. Adomėno vertinimu, alternatyvios Maskvos patriarchatui struktūros atsiradimas būtų naudingas tuo, kad leistų atimti galimybę naudotis religija kaip įrankiu indoktrinuoti žmones, o „Lietuvos ortodoksai vėl įsijungtų į globalų tinklą. <...> Nes su Maskvos patriarchatu visa tai žvelgia tik į Rusiją ir čia šiuo atveju jie taptų dalimi organizacijos, kuri iš tiesų yra globali ir didžioji jos dalis yra laisvosiose pasaulio šalyse“ (Jaruševičiūtė-Mockuvienė, 2023).

Kita svarbi Lietuvos politikų ir visuomenės veikėjų žiniasklaidoje skambėjusi mintis – Maskvos patriarchato suteiktų autonomijų ortodoksų bažnyčioms fiktyvumas. Pasak M. Adomėno: „Vis tiek intencija yra kontroliuoti. Kadangi bažnytinė veikla yra traktuojama kaip tokios politinės veiklos tęsinys, tai paleisti ir suteikti tikrą autonomiją – ten intencijos tikrai nėra. <...> Taigi, aš iš tikrųjų patarčiau neapsigauti ir to viešųjų ryšių veiksmo, kad suteiksime autonomiją, netraktuoti kaip kažkokio realaus atsiskyrimo nuo Maskvos patriarchato“ (Jaruševičiūtė-Mockuvienė, 2023). Skeptišką nuomonę apie Lietuvos ortodoksų arkivyskupijos didesnės autonomijos nuo Maskvos patriarchato siekį dėstė žiniasklaidos kalbinti ekspertai. Antai cituota bažnyčių istorijos tyrinėtojo Pauliaus Subačiaus mintis, kad bažnyčios savivalda nereiškia nepriklausomybės: „Kai geros valios nėra, tai sprendimą priima tas, kas jį priima. Šiuo atveju, būtų greičiau iškaba, gestas Lietuvos visuomenei, bet tai vargiai keistų ką praktiškai“ (Špokas, 2022b). Patriarcho Baltramiejaus I intenciją įkurti Lietuvoje Konstantinopoliui pavaldų egzarchatą jis vertino kaip dalies ortodoksų bendruomenės lūkesčius viršijusį veiksma. Pasak P. Subačiaus, „tarsi kažkas laikrodį pasuko greituoju režimu, nes paprastai tokie procesai tradicinėse senosiose krikščionių bažnyčiose vykdavo dešimtmečius“ (Špokas, 2022b).

4. Ortodoksų dvasininkijos vidaus konflikto politinės ir socialinės pasekmės

Svarbiausia ortodoksų dvasininkijos konflikto pasekmė yra Visuotiniam patriarchatui pavaldžios bendruomenės (egzarchato) ir jos veiklą reglamentuojančių teisinių principų susiformavimas. Penki nušalinti dvasininkai, kol neturėjo teisės aukoti liturgijos ir teikti sakramentų bei laukė atsakymo į pateiktą apeliaciją, 2022 m. rugpjūtį įsteigė Všį Krikščionių ortodoksų iniciatyvų centrą (KOIC). Be to, dalis jų susibūrė į maldos ir Šv. Rašto skaitymo grupę, kuri iki 2023 m. vasario sekmadieniais rinkdavosi į susitikimus su bendraminčiais Vilniuje esančiuose Tautinių bendrijų namuose ir Ukrainos namuose, palaikė ryšius su analogiška Klaipėdos grupe („Pasaulio ortodoksų naujienos“, 2022a). Šių grupių nariai turėjo galimybę dalyvauti liturgijoje su retkarčiais Lietuvą lankiusiu autokefalinės Ukrainos ortodoksų bažnyčios dvasininku Heorhijumi Kovalenko (pvz., 2022 m. spalį Ukrainos gynėjų dienos proga Vilniuje, o 2023 m. sausį Kalėdų proga Vilniuje, Klaipėdoje ir Anykščiuose). Į šias lietuvių ir ukrainiečių kalbomis vykusias pamaldas KOIC kvietė apibrėžtą tikinčiųjų grupę – ukrainiečių, baltarusių ir rusų diasporos atstovus bei Lietuvos ortodoksus, nenorėjusius lankyti Lietuvos ortodoksų arkivyskupijos cerkvių („Pasaulio ortodoksų naujienos“, 2023a).

Egzarchato veiklą reglamentuoja 2023 m. gruodžio 19 d. Visuotinio patriarchato Šventojo Sinodo patvirtinti įstatai („Visuotinio patriarchato“, 2024), o egzarcho pareigas atlieka 2023 m. rugpjūtį paskirtas ir 2024 m. sausį atvykęs į Lietuvą tarnystei Estijos apaštališkosios ortodoksų bažnyčios dvasininkas

Justinas Kiviloo (Dabrovolskas, 2024). 2023 m. vasarą į egzarchato klerą buvo priimti dvasininkai iš Baltarusijos Georgijus Rojus ir Aliaksandras Kuchta, pasmerkę 2020 m. prezidento Aleksandro Lukašenkos režimo smurtą prieš taikius protestuotojus ir organizavę jiems pagalbą. Prie jų prisijungė diakonas Joanas Ovčnikovas iš Rusijos, pasirašęs 2022 m. kolektyvinį Maskvos patriarchato dvasininkų laišką, raginantį nutraukti karą Ukrainoje, ir dalyvavęs antikariniam judėjime („Pasaulio ortodoksų naujienos“, 2023b; Белоусова, 2024). 2024 m. liepą egzarchato klerą papildė žinomas Rusijos dvasininkas, misionierius, filosofas ir teologas Andrejus Kurajevas, išmestas iš luomo ir paskelbtas „užsienio agentu“. Istoriniu įvykiu įvardytinas 2024 m. balandžio 13 d. pirmą kartą sušauktas Visuotinio patriarchato egzarchato Lietuvoje dvasininkų ir pasauliečių susirinkimas (asamblėja). 2024 m. spalį egzarchatas vienijo iš viso 10 bendruomenių (parapijų) ir 11 dvasininkų.

Vienas didžiausių iššūkių naujai bendruomenei – nuosavų maldos namų ir kitos infrastruktūros stoka, nes esančiu nekilnojamuoju turtu disponuoja ROB pavaldi Lietuvos ortodoksų arkivyskupija. Paramos iš savivaldybių ir kitų krikščioniškų bendruomenių dėka Vilniuje ortodoksų pamaldos vyksta Lukiškių kalėjimo Šv. Mikalojaus koplyčioje, katalikų Švč. Trejybės (Trinapolio), evangelikų-reformatų ir evangelikų-liuteronų bažnyčiose, Kaune – Mažojoje Kristaus Prisikėlimo bažnyčioje, Klaipėdoje – universiteto ekumeninėje koplyčioje, Anykščiuose – A. Baranausko ir A. Vienuolio muziejaus patalpose. 2024 m. balandį į asamblėją susirinkę dvasininkai ir pasauliečiai nutarė steigti fondą ir rinkti lėšas nuosavų maldos namų statyboms (Stankevičius, 2024a). 2024 m. gegužę Lietuvos vyriausybė perdavė egzarchatui patalpas multifunkciniam centrui kurti Vilniaus Antakalnio rajone. Pasak dvasininko G. Sungailos, šiame centre įsikurs egzarcho rezidencija, kanceliarija, nedidelė koplyčia, susirinkimų, edukacinių ir kultūrinių renginių erdvė (Stankevičius, 2024b).

Juridinis pripažinimas suteikė galimybes naujai bendruomenei gauti finansinę paramą iš valstybės biudžeto. 2024 m. vasarį vyriausybė, nežiūrint į skirtingas dvasininkų proporcijas, nutarė skirti Lietuvos ortodoksų arkivyskupijai ir Visuotinio patriarchato egzarchatui Lietuvoje po lygiai – po 77,6 tūkst. eurų (Jakučionis, 2024a). Finansų ministerija žiniasklaidai šį sprendimą grindė atvykusiais į šalį 84 tūkst. Ukrainos piliečių, kartu paminėdama, kad „duomenys apie nuo karo į Lietuvą pabėgusių Ukrainos piliečių išpažįstamą tikėjimą nėra renkami, tačiau ortodoksų (stačiatikių) tikėjimas – dominuojantis Ukrainoje“ (Jakučionis, 2024a). Be to, cituotas Finansų ministerijos atstovo komentaras, kad nesant jokių paneigiančių objektyvių duomenų, buvo remtasi prielaida, kad dėl Rusijos invazijos pasitraukę į Lietuvą Ukrainos piliečiai savo tikėjimą yra linkę išpažinti karą smerkiančio Visuotinio patriarchato, o ne Maskvos patriarchato bendruomenėse. Grindžiant aptariamą sprendimą pridurta, kad 2022–2023 m. į Lietuvą taip pat atvyko daugiau kaip 23 tūkst. Baltarusijos piliečių, „kurių reikšminga dalis išpažįsta ortodoksų (stačiatikių) tikėjimą“ (Jakučionis, 2024a).

Kita reikšminga aptarimo konflikto pasekmė, atspindinti valdžios institucijų požiūrio į Ortodoksų bažnyčią kaitą, – Lietuvos ortodoksų arkivyskupijos eliminavimas faktiškai iš viešojo diskurso. Pavyzdžiui, į 2023 ir 2024 m. Seime vykusius oficialius renginius (malda už Ukrainos ir Baltarusijos didvyrius, Advento ekumeninis susitikimas, Laisvės gynėjų, Gedulo ir vilties bei Okupacijos ir genocido dienų minėjimai) atstovauti krikščionims ortodoksams buvo pakviesti tik egzarchato atstovai. 2024 m. gegužę, Seimo pirmininkės sekretoriato tvirtinimu, „dėl visiems suprantamų priežasčių – dėl jo požiūrio į karą Ukrainoje“ metropolitas Inokentijus nebuvo pakviestas į prezidento G. Nausėdos inauguracijos iškilmes Seime (Jakučionis, 2024b). Reikia paminėti, kad arkivyskupijos vadovybė panašius komentarus vadino neobjektyviais ir reiškė nusistebėjimą dėl ignoravimo oficialiuose renginiuose, „nors esame antra pagal dydį religinė bendruomenė, kurios absoliuti dauguma yra Lietuvos piliečiai – tai yra ne vienas tūkstantis

žmonių, iš kurių daugelis balsavo už dabartinį prezidentą“ („Maskvos patriarchato“, 2024). Viena iš Prezidentūros išplatintų pareiškimų šiuo klausimu konstatuota, kad „prezidentūros neįtikina Maskvos patriarchatui pavaldžių dvasininkų viešai reiškiami teiginiai, esą jie yra atsiriboję nuo savo aukščiausios vadovybės ir nesutinka su jos nuostatomis dėl karo Ukrainoje“, tuo metu „Vienintelis būdas atsiriboti yra nebeprisitaikyti Maskvos patriarchatui“ (Smirnovaitė, 2024).

Apibendrinant, dera konstatuoti, kad Visuotiniam patriarchatui pavaldžios Lietuvos ortodoksų bendruomenės, jos veiklos principai ir kultūrinė tradicija formuojasi iki šiol, tad galima daryti prielaidą, kad šiame straipsnyje pateikiamos išvalgos yra tik žingsnis link išsamesnės aptariamų tematikų analizės ateityje.

Išvados

Atlikta žiniasklaidos ir kitų šaltinių duomenų analizė leidžia teigti, kad Lietuvos ortodoksų dvasininkų vidaus konfliktą ir didelį jo rezonansą šalies viešajame diskurse lėmė Rusijos karinės invazijos į Ukrainą sąlygotas geopolitinis kontekstas, ypač politiškai angažuotas šiame kontekste Maskvos patriarchato vaidmuo. Skirtingi požiūriai į Maskvos patriarchato glaudžias sąsajas su Rusijos politine valdžia ir „Rusų pasaulio“ ideologija, patriarcho Kirilo paramą karui yra įvardytini svarbiausiomis takoskyros tarp ortodoksų dvasininkų priežastimis. Po 2022 m. vasario 24 d. susiklosčiusi tarptautinė politinė konjunkcija buvo palanki santykinai greitam pašalintų iš tarnystės Lietuvos ortodoksų arkivyskupijoje dvasininkų apeliacijų apsvaistymui Visuotiniame patriarchate ir istorinės reikšmės sprendimų priėmimui – Konstantinopolio patriarchato jurisdikcijos Lietuvoje atkūrimui po daugiau nei 300 metų pertraukos.

Atlikto tyrimo metu taip pat prieita prie išvados, kad nušalintų dvasininkų nuostatos konflikto fone atliepė Lietuvos valdžios institucijų ir didžiosios dalies visuomenės lūkesčius. Iš pastarųjų pusės Visuotinio patriarchato jurisdikcijos atkūrimas Lietuvoje viešajame diskurse buvo interpretuojamas kaip galimybė ortodoksų bendruomenei ištrūkti iš politiškai itin angažuoto ir Lietuvą savo kanonine teritorija laikancio Maskvos patriarchato jurisdikcijos ir išvengti tikinčiųjų indoktrinacijos. Akivaizdu, kad šalies vyriausybės paramą naujai bendruomenei atsirasti paskatino išaugę karų pabėgėlių iš Ukrainos ir politinių pabėgėlių iš Baltarusijos bei Rusijos srautai.

Svarbu, kad Lietuvos ortodoksų dvasininkijos vidaus konfliktas neįgavo etninio atspalvio, nes abiems konflikto pusėms atstovavo įvairios etninės kilmės asmenys, bet darytina prielaida, kad Visuotinio patriarchato egzistavimas Lietuvoje įkūrimas žymi atviresnės kalbinei ir kultūrinei įvairovei ortodoksų tradicijos formavimąsi ir sklaidą. Į religinę praktiką lygiomis teisėmis įtraukiamos bažnytinė slavų, rusų, lietuvių, ukrainiečių, baltarusių, graikų ir kitos kalbos, o šių kalbų ir etninių kultūrų pagrindu telkiasi tikinčiųjų bendruomenės Vilniuje, Kaune, Klaipėdoje, Anykščiuose, Šiauliuose, Panevėžyje ir kituose miestuose. Be to, didelis postūmis suteiktas ortodoksų religinės literatūros ir religinių praktikų lietuvių kalba plėtotei. Tikėtina, kad pavaldumas Visuotiniam patriarchatui turės teigiamos įtakos egzistavimui ryšių plėtotei su šia metropolijai priklausančiomis bendruomenėmis įvairiose Europos ir pasaulio šalyse, o tikinčiųjų skaičius priklausys nuo karo Ukrainoje ir politinių procesų Baltarusijoje bei Rusijoje pobūdžio.

Maskvos patriarchatui pavaldi Lietuvos ortodoksų arkivyskupija toliau išlieka viena iš tradicinių Lietuvos religinių bendruomenių, disponuojančia faktiškai visa ortodoksų bažnytine nuosavybe. Konfliktas, ypač šio konflikto rezonansas žiniasklaidoje, viešajame diskurse suformavo vaizdinį, kad ši religinė bendruomenė mėgina balansuoti tarp istoriškai ir kultūriškai jai artimos Rusijos ortodoksų tradicijos ir

lojalumo Lietuvos valstybei. Atliktos interneto dienraščių turinio analizės duomenys leidžia teigti, kad per pastaruosius kelerius metus dėl minėtos nuostatos pastebimas šios bendruomenės atstovų eliminavimas iš viešojo diskurso. Vienas iš ryškiausių pavyzdžių – Lietuvos valdžios institucijų atsakymas kviesti Lietuvos ortodoksų arkivyskupijos atstovus į oficialius valstybės renginius ir valstybinių švenčių minėjimus. Darytina prielaida, kad šios bendruomenės statusas Lietuvos visuomenėje ir toliau labai priklausys nuo geopolitinio konteksto ir karo Ukrainoje eigos.

Literatūra

- Ališauskienė, M. (2024). Religijos laisvė. In E. Leonaitė (red.). *2023 m. žmogaus teisių padėties Lietuvoje stebėsenos ataskaita*. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaiga. Prieiga per internetą: https://www.lrski.lt/wp-content/uploads/2024/09/ZmogausTeises_2024_web-new.pdf.
- Bacevičiūtė, D. (2019). Religijos sugrįžimas ir radikalaus blogio problema: Rusijos karo Ukrainoje atvejo analizė. *Religija ir kultūra*, 24–25, 19–36. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.15388/Relig.2019.12>.
- Baronas, D. (2001). Stačiatikiai (p. 674–689). In V. Ališauskas, L. Jovaiša, M. Paknys, R. Petrauskas ir E. Raila (red.). *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*. Vilnius: Aidai.
- Filatov, S. ir Lunkin, R. (2010). 'My Father's House has Many Mansions': Ethnic Minorities in the Russian Orthodox Church. *Religion, State & Society*, 38(4), 361–378. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1080/09637494.2010.525319>.
- Frėjūtė-Rakauskienė, M. (2022). Etninis ir religinis identiteto dėmuo ir jų sąsajos lenkų ir rusų religinių organizacijų veikloje (p. 171–210). In M. Frėjūtė-Rakauskienė, A. Marcinkevičius, K. Šliavaitė, *Etniškumo ir religijos sąveika kintančiuose istoriniuose ir socialiniuose kontekstuose: Lietuvos lenkai ir rusai*. Vilnius: Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos institutas.
- Frėjūtė-Rakauskienė, M., Marcinkevičius, A. ir Šliavaitė, K. (2022). *Etniškumo ir religijos sąveika kintančiuose istoriniuose ir socialiniuose kontekstuose: Lietuvos lenkai ir rusai*. Vilnius: Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos institutas.
- Frėjūtė-Rakauskienė, M. ir Marcinkevičius, A. (2024a). Ortodoksų bažnyčia Lietuvoje: tikinčiųjų identitetai ir kintantis geopolitinis kontekstas. *Filosofija. Sociologija*, 35(2), 205–215. Prieiga per internetą: <http://dx.doi.org/10.6001/fil-soc.2024.35.2.7>.
- Frėjūtė-Rakauskienė, M. ir Marcinkevičius, A. (2024b). Orthodox Christians in Lithuania: Ethnicity, Language and Ethno-religious identity. *Journal of Religion in Europe*, 17(3), 341–367. Prieiga per internetą: <http://dx.doi.org/10.1163/18748929-bja10106>.
- Kalnus, P. (2005). Stačiatikybės protegavimas Vilniaus gubernijoje XIX a. kaip etninių procesų veiksnys. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, 19, 587–611.
- Kaminis, I. (2024). The Russian World: A Version of Aggressive Ethnophyletism. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 44(5), 1–17. Prieiga per internetą: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol44/iss5/2/>.
- Karpov, V., Lisovskaya, E. ir Barry, D. (2012). Ethnodoxy: How Popular Ideologies Fuse Religious and Ethnic Identities. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 51(4), 638–655. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1111/j.1468-5906.2012.01678.x>.
- Lamoreaux, J. W. ir Mabe, M. (2019). The Kremlin strategy vis-à-vis the Baltic States: a role for Orthodoxy. *International Journal for the Study of the Christian Church*, 19(4), 286–301. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1080/1474225X.2019.1678374>.
- Laukaitytė, R. (2003). *Stačiatikių bažnyčia Lietuvoje XX amžiuje*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas.
- Letko, P. (2013). Zaangażowanie Patriarchatu Moskiewskiego w Estonii w kontekście rozbitcia estońskiego prawosławia. *Przegląd Wschodnioeuropejski*, IV, 171–190.

- Marcinkevičius, A. (2005). Vilniaus Šv. Kotrynos stačiatikių parapija 1925–1936 metais: opozicijos Varšuvos bažnytinei vadovybei židinys. *Lietuvos istorijos studijos*, 14, 60–71.
- Marcinkevičius, A. (2012). Etninių grupių konstravimas Sovietų Sąjungos gyventojų surašymuose: rusų vaizdinio Lietuvoje aspektai. *Etniškumo studijos*, 1, 51–70.
- Marcinkevičius, A. (2022). Etniškumas, pasirinkimai ir atmintis spaudos konstruojamuose pasakojimuose: Lietuvos rusai ir lenkai (p. 67–116). In M. Frėjutė-Rakauskienė, A. Marcinkevičius ir K. Šliavaitė. *Etniškumo ir religijos sąveika kintančiuose istoriniuose ir socialiniuose kontekstuose: Lietuvos lenkai ir rusai*. Vilnius: Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos institutas.
- Marcinkevičius, A. ir Frėjutė-Rakauskienė, M. (2021). Rusų emigracijos iš Lietuvos priežastys: tyrimų apžvalga, spaudos ir interviu duomenų analizė. *Informacijos mokslai*, 91, 59–82. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.15388/Im.2021.91.52>.
- Papathomas, G. D. (2013). Ethno-Phyletism and the [So-called] Ecclesial „Diaspora“. *St. Vladimir's Theological Quarterly*, 57(3–4), 431–450.
- Rohtmets, P. ir Teraudkalns, V. (2024). The Estonian and Latvian Orthodox Churches of the Moscow Patriarchate before and after the Russian war in Ukraine. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, 44(1), 1–34. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.55221/2693-2229.2486>.
- Roudometof, V. (2019). Church, State, and Political Culture in Orthodox Christianity. In *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. Oxford University Press. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.743>.
- Shishkov, A. (2022). Some Reflections on the Declaration on the “Russian World” Teaching. *Public Orthodoxy*. Prieiga per internetą: <https://publicorthodoxy.org/2022/04/13/some-reflections-on-the-declaration-on-the-russian-world-teaching/>.
- Subačius, P. (2016). *Dvidešimt penkeri religinės laisvės metai, 1988–2013: krikščionys Lietuvos visuomenėje po Atgimimo*, t. 1. Vilnius: Lietuvos katalikų mokslo akademija.
- Sungaila, G. (2023). *Krikščionys ortodoksai ir karas Ukrainoje: refleksijos ir apmąstymai*. Vilnius: Krikščionių ortodoksų iniciatyvų centras.
- Suslov, M. D. (2014). “Holy Rus”: The Geopolitical Imagination in the Contemporary Russian Orthodox Church. *Russian Politics & Law*, 52(3), 67–86. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.2753/RUP1061-1940520303>.
- Šenavičienė, I. (2005). Unitų Bažnyčios valdymas Rusijos imperijoje 1796–1839 m. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 26, 255–270.
- Šliavaitė, K. (2022). „Lenkai – katalikai, rusai – stačiatikiai?“ Etniškumo ir religijos sąsajos bendrojo ugdymo mokyklose lenkų ir rusų mokomąja kalba (p. 135–170). In M. Frėjutė-Rakauskienė, A. Marcinkevičius ir K. Šliavaitė. *Etniškumo ir religijos sąveika kintančiuose istoriniuose ir socialiniuose kontekstuose: Lietuvos lenkai ir rusai*. Vilnius: Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos institutas.
- Šliavaitė, K. ir Frėjutė-Rakauskienė, M. (2022). Kintančių bendrumo ribų kontūrai: etniškumo ir religijos sąsajos tyrimo dalyvių požiūriu (p. 95–134). In M. Frėjutė-Rakauskienė, A. Marcinkevičius ir K. Šliavaitė. *Etniškumo ir religijos sąveika kintančiuose istoriniuose ir socialiniuose kontekstuose: Lietuvos lenkai ir rusai*. Vilnius: Lietuvos socialinių mokslų centro Sociologijos institutas.
- Vareikis, V. (2019). Istorijos interpretacija pagal Rusų pasaulį, arba vienas informacinio karo epizodas? *Kultūros barai*, 1–2, 90–92.
- 2022 m. migracijos metraštis. (2022). Vilnius: Migracijos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos.
- 2023 m. migracijos metraštis. (2023). Vilnius: Migracijos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vidaus reikalų ministerijos.
- Лаукайтите, Р. (2018). «Этническая черта» православия в Литве в XIX–XX вв. (р. 181–203). In И. Пярт (ред.). *Православие в Прибалтике: религия, политика, образование 1840-е–1930-е гг.* Тарту: Изд-во Тартусского университета.

Šaltiniai

- Ambrozaitienė, D., Balandienė, R., Nikiforova, N., Norušienė, E., Onichovska, E., Vaitiekūnienė, V., Važnevičiūtė, J. ir Vildžiūnienė, A. (red.). (2013). *Lietuvos Respublikos 2011 metų gyventojų ir būstų surašymo rezultatai*. Vilnius: Lietuvos statistikos departamentas.
- Andrukaitytė, M. (2022). Vilniuje stačiatikiai dalyvavo procesijoje dėl karo stabdymo, 2022 04 30. *delfi.lt*, balandžio 30 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vilniuje-staciatikiai-dalyva-vo-procesijoje-del-karo-stabdymo.d?id=90105317>.
- Andrukaitytė, M. ir Skėrytė, J. (2022). Iš ortodoksų kunigų luomo pašalinti dar keturi atsiskyrimo siekė kunigai *delfi.lt*, birželio 29 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/is-ortodoksu-kunigu-luomo-pasalinti-dar-keturi-atsiskyrimo-sieke-kunigai.d?id=90619451>.
- Bakaitė, J. (2022a). Maskvos patriarchatą kritikuojantis diakonas – apie tylūs dvasininkų karus, „Rusų pasaulio“ citadelę Vilniuje ir galimą FSB ranką iš Maskvos. *lrt.lt*, balandžio 28 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1678819/maskvos-patriarchata-kritikuojantis-diakonas-apie-tylius-dvasininku-karus-rusu-pasaulio-citadele-vilniuje-ir-galima-fsb-ranka-is-maskvos>.
- Bakaitė, J. (2022b). Rengiamas stačiatikių kreipimasis į Konstantinopolio patriarchą dėl prisijungimo: „sąžinė neleidžia užmerkti akių“. *lrt.lt*, balandžio 20 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1677311/rengiamas-staciatikiu-kreipimasis-i-konstantinopolio-patriarcha-del-prisijungimo-sazine-neleidzia-uzmerkti-akiu>.
- Bakaitė, J. (2022c). Skandalų sukuryje atsidūręs stačiatikių vyskupas Amvrosijus: kodėl iš mūsų nuolat reikalaujama smerkti karą? *lrt.lt*, gegužės 13 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1691026/skandalu-sukuryje-atsidures-staciatikiu-vyskupas-amvrosijus-kodel-is-musu-nuolat-reikalaujama-smerkti-kara>.
- Bakaitė, J. ir Zverko, N. (2022). Atleistas stačiatikių kunigas: mums buvo pasakyta nekalbėti apie karą ir apie Ukrainą apskritai. *lrt.lt*, balandžio 15 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1674565/atleistas-staciatikiu-kunigas-mums-buvo-pasakyta-nekalbeti-apie-kara-ir-apie-ukraina-apskritai>.
- Bendžius, S. (2022). Ortodoksų kunigas V. Mockus: kiekvieną dieną meldžiamės už taiką Ukrainoje. *bernardinai.lt*, vasario 19 d. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/ortodoksu-kunigas-v-mockus-kiekviena-diena-meldziames-uz-taika-ukrainoje/>.
- Bogdanas, R. (2018). Konstantinopolis davė ženklą ir Lietuvos stačiatikiams. *delfi.lt*, 2018 10 15. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/ramunas-bogdanas-konstantinopolis-dave-zenkla-ir-lietuvos-staciatikiams.d?id=79314031>.
- Bogdanas, R. (2022). Karas Ukrainoje ir Lietuvos stačiatikių bažnyčia. *delfi.lt*, balandžio 21 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/ramunas-bogdanas-karas-ukrainoje-ir-lietuvos-staciatikiu-baznycia.d?id=90012709>.
- Dobrovolskas, I. (2024). Vilniuje pirmąsias mišias laikė Konstantinopolio egzarchas: tai Lietuvoje įvyko po 300 metų. *lrt.lt*, sausio 6 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2164929/vilniuje-pirma-sias-misias-laike-konstantinopolio-egzarchas-tai-lietuvoje-ivyko-po-300-metu>.
- Dėl kritikos Rusijos veiksams Ukrainoje iš pareigų atleisti Lietuvos stačiatikių kunigai: tai yra moralinis klausimas. (2022). *delfi.lt*, balandžio 25 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/del-kritikos-rusijos-veiksams-ukrainoje-is-pareigu-atleisti-lietuvos-staciatikiu-kunigai-tai-yra-moralinis-klausimas.d?id=89990371>.
- Gaidamavičius, G. (2022). Iš ortodoksų kunigų luomo pašalintas kunigas: bažnytinio teismo sprendimas yra politinis. *lrt.lt*, birželio 29 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1729942/is-ortodoksu-kunigu-luomo-pasalintas-kunigas-baznytinio-teismo-sprendimas-yra-politinis>.
- Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas*. (2016). Vilnius. Prieiga per internetą: <https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2017/03/bendras-2015-gresmiu-vertinimas.pdf>.
- Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas*. (2023). Vilnius. Prieiga per internetą: https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2023/03/Gresmiu-nacionaliniam-saugumui-vertinimas-2023_LT_atsisiuntimu_i.pdf.

- Institute for Orthodox Unity. (2019). Patriarch Bartholomew and ethnophyletism. Prieiga per internetą: <https://orthodoxsynaxis.org/2019/09/23/patriarch-bartholomew-and-ethnophyletism/>.
- Jačauskas, I. (2022a). Šimonytė: Vyriausybė nepriims jokių sprendimų už Konstantinopolio patriarchatą. *delfi.lt*, gegužės 24 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/simonyte-vyriausbe-nepriims-jokiu-sprendimu-uz-konstantinopolio-patriarchata.d?id=90300435>.
- Jačauskas, I. (2022b). Lietuvos stačiatikių autonomijos siekis stringa Maskvai delsiant priimti sprendimus. *delfi.lt*, spalio 15 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuvos-staciatikiu-autonomijos-siekis-stringa-maskvai-delsiant-priimti-sprendimus.d?id=91501563>.
- Jačauskas, I. ir Stankevičius, A. (2022). Lietuvos stačiatikių vyskupas: Maskvos atsakymas – pozityvus. *delfi.lt*, liepos 26 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuvos-staciatikiu-vyskupas-maskvos-atsakymas-pozityvus.d?id=90822617>.
- Jakilaitis, E. (2018). Imperijos griūtis: Ukrainos bažnyčia skaldo Putino kuriamą slavų pasaulį. *delfi.lt*, 2018 10 22. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/imperijos-griutis-ukrainos-baznycia-skaldo-putino-kuriama-slavu-pasauli.d?id=79382501>.
- Jakučionis, S. (2024a). Lietuva skyrė po vienodai lėšų Konstantinopolio ir Maskvos ortodoksams – 77,6 tūkst. eurų. *lrt.lt*, vasario 20 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2199364/lietuva-skyre-po-vienodai-lesu-konstantinopolio-ir-maskvos-ortodoksams-77-6-tukst-euru>.
- Jakučionis, S. (2024b). Maskvos patriarchatui pavaldūs stačiatikiai liko nepakviesti į Nausėdos inauguraciją. *lrt.lt*, liepos 12 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2317547/maskvos-patriarchatui-pavaldus-staciatikiai-liko-nepakviesti-i-nausedos-inauguracija>.
- Jaruševičiūtė-Mockuvienė, G. (2022). Lietuvos stačiatikių vyskupija: Šv. Paraskevės ukrainiečių parapija galės neminėti patriarcho Kirilo vardo, tačiau kitose ši pareiga išlieka. *delfi.lt*, kovo 30 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuvos-staciatikiu-vyskupija-sv-paraskevės-ukrainieciu-parapija-galės-neminėti-patriarcho-kirilo-vardo-taciau-kitose-si-pareiga-islieka.d?id=92946151>.
- Jaruševičiūtė-Mockuvienė, G. (2023). Adomėnas: Konstantinopolio patriarchatui pavaldžios bažnyčios įkūrimo galima tikėtis artimiausiais mėnesiais. *lrt.lt*, kovo 25 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1946826/adomenas-konstantinopolio-patriarchatui-pavaldzios-baznycios-ikurimo-galima-tiketis-artimiausiais-menesiais>.
- Lietuvos ortodoksai pasmerkė Rusiją ir jos politinį elitą dėl karinių veiksmų prieš Ukrainą (2022). *lrt.lt*, vasario 25 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1626424/lietuvos-ortodoksai-pasmerke-rusija-ir-jos-politini-elita-del-kariniu-veksmu-pries-ukraina>.
- Lietuvos ortodoksų bažnyčios metropolitas už priesaikos sulaužymą suspendavo penkis atskilusius kunigus (2022). *lrt.lt*, gegužės 10 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1691647/lietuvos-ortodoksu-baznycios-metropolitas-uz-priesaikos-sulauzyma-suspendavo-penkis-atskilusius-kunigus>.
- Lietuvos Respublikos Vyriausybės ir Visuotinio patriarchato susitarimas dėl bendradarbiavimo* (2023). Prieiga per internetą: <https://www.ortodoksas.lt/2023/03/sutartisLTOEC.html>.
- Lietuvos Respublikos 2021 m. gyventojų ir būstų surašymo rezultatai*. (2021). Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/2021-gyventoju-ir-bustu-surasymo-rezultatai/tautybe-gimtoji-kalba-ir-tikyba>.
- Lietuvos stačiatikiai praneša apie intencines pamaldas karo metinių dieną: melsis už karo Ukrainoje pabaigą. (2023). *lrt.lt*, vasario 23 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1921414/lietuvos-staciatikiai-pranesa-apie-intencines-pamaldas-karo-metiniu-diena-melsis-uz-karo-ukrainoje-pabaiga>.
- Lietuvos stačiatikių bažnyčia: smerkiame karą prieš Ukrainą (2022a). *lrt.lt*, kovo 3 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1634208/lietuvos-staciatikiu-baznycia-smerkiame-kara-pries-ukraina>.
- Lietuvos stačiatikių bažnyčia pasmerkė Rusijos karą prieš Ukrainą (2022b). *delfi.lt*, kovo 18 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuvos-staciatikiu-baznycia-pasmerke-rusijos-kara-pries-ukraina.d?id=89732439>.

- Lietuvos Stačiatikių bažnyčios susirinkimas pasmerkė karą Ukrainoje, nori nepriklausomybės (2022). *delfi.lt*, gruodžio 27 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuvos-staciatikiu-baznycios-susirinkimas-pasmerke-kara-ukrainoje-nori-nepriklausomybes.d?id=92135555>.
- Lietuvos stačiatikių vadovas neigia palaikantis karą, kunigus kaltina šamokslu. *lrt.lt*, balandžio 19 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1675883/lietuvos-staciatikiu-vadovas-neigia-palaikantis-kara-kunigus-kaltina-samokslu>.
- Lietuvos stačiatikių vyskupas vengia pozicijos dėl okupacijos ir Putino atsakomybės: dėl karo Ukrainoje kalta mūsų žmonija (2022). *lrt.lt*, spalio 15 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1801707/-lietuvos-staciatikiu-vyskupas-vengia-pozicijos-del-okupacijos-ir-putino-atsakomybes-del-karo-ukrainoje-kalta-musu-zmonija>.
- Lydeka, A. (2022). Arminas Lydeka. Metropolite Inokentijau, padovanokite tikintiesiems Šv. Velykas – atsiskirkite nuo Maskvos! *lrt.lt*, balandžio 19 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/pozicija/679/1675826/-arminas-lydeka-metropolite-inokentijau-padovanokite-tikintiesiems-sv-velykas-atsiskirkite-nuo-maskvos>.
- Maskvos patriarchato stačiatikiai keistu vadina sprendimą jų nepakviesti į inauguraciją (2024). *lrt.lt*, liepos 13 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2317952/maskvos-patriarchato-staciatikiai-keistu-vadina-sprendima-ju-nepakviesti-i-inauguracija>.
- Medalinskas, A. (2015). Ar Lietuvos stačiatikiai paseks kitų Baltijos šalių pavyzdžiu? *lrytas.lt*, sausio 8 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/aktualijos/2022/03/25/news/buves-kauno-savivaldybes-administracijos-vadovas-v-siliauskas-lieka-suimtas-itaria-kad-laisveje-sleptusi-nuo-pareigunu-22839725>.
- Murauskaitė, A. (2022). Stačiatikių diakonas Georgijus: „Karas – tai moralės klausimas. Ar Jėzus palaikytų smurtą? Aišku, kad nepalaikytų“. *lrt.lt*, balandžio 24 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1678785/staciatikiu-diakonas-georgijus-karas-tai-morales-klausimas-ar-jezus-palaikytu-smurta-aisku-kad-nepalaikytu>.
- Palankumu Rusijai apkaltinta Lietuvos stačiatikių valdžia: mus remia dauguma dvasininkų. (2022). *lrt.lt*, birželio 14 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1718337/palankumu-rusijai-apkaltinta-lietuvos-staciatikiu-valdzia-mus-remia-dauguma-dvasininku>.
- Pasaulio ortodoksų naujienos. (2022). Savaitės apžvalga (gruodžio 14 d.). Prieiga per internetą: https://www.ortodoksas.lt/2022/12/pasaulio-ortodoksu-naujienos-savaite_14.html.
- Pasaulio ortodoksų naujienos. (2023a). Savaitės apžvalga (sausio 14 d.). Prieiga per internetą: https://www.ortodoksas.lt/2023/01/pasaulio-ortodoksu-naujienos-savaite_14.html.
- Pasaulio ortodoksų naujienos. (2023b). Savaitės apžvalga (balandžio 14 d.). Prieiga per internetą: https://www.ortodoksas.lt/2023/04/pasaulio-ortodoksu-naujienos-savaite_14.html.
- Pradėtas nagrinėti Vilniaus stačiatikių vyskupijos prašymas suteikti Bažnyčios statusą. (2022). *delfi.lt*, liepos 11 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/pradetas-nagrineti-vilniaus-staciatikiu-vyskupijos-prasymas-suteikti-baznycios-statusa.d?id=90705131>.
- Seliavko, V. (2022). Vladimiras Seliavko: kam Lietuvai reikalinga Konstantinopolio patriarchato jurisdikcija? *delfi.lt*, rugpjūčio 1 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vladimiras-seliavko-kam-lietuvai-reikalinga-konstantinopolio-patriarchato-jurisdikcija.d?id=90867375>.
- Skerytė, J. (2022a). Konstantinopolio patriarchui – Šimonytės laiškas. *delfi.lt*, gegužės 23 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/konstantinopolio-patriarchui-simonytes-laiskas.d?id=90291891>.
- Skerytė, J. (2022b). Laiške Konstantinopolio patriarchui Šimonytė parėmė kunigų siekį atsiskirti nuo Maskvos. *lrt.lt*, gegužės 23 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1700526/laiske-konstantinopolio-patriarchui-simonyte-pareme-kunigu-sieki-atsiskirti-nuo-maskvos>.
- Skerytė, J. (2023). Seimo vadovė: ukrainiečiai negali melstis Bažnyčioje, kuriai vadovauja karą palaikantis Kirilas. *lrt.lt*, kovo 22 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1944125/seimo-vadove-ukrainieciai-negali-melstis-baznycioje-kuriai-vadovauja-kara-palaikantis-kirilas>.

- Smirnovaitė, V. (2023a). Stačiatikių Kalėdų išvakarėse tikinčiuosius papiktino Šimašiaus pasisakymas. *delfi.lt*, sausio 16 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/staciatikiu-kaledu-ismvakarese-tikin-ciuosius-papiktino-simasiaus-pasisakymas.d?id=92219503>.
- Smirnovaitė, V. (2023b). Lietuvos stačiatikiai sureagavo į žinią apie nušalintiems kunigams gražinamą bažnytinį statusą: nepripažįstame šio sprendimo. *delfi.lt*, vasario 17 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/lietuvas-staciatikiai-sureagavo-i-zinia-apie-nusalintiems-kunigams-grazinama-baznytini-statusa-nepripazistame-sio-sprendimo.d?id=92583999>.
- Smirnovaitė, V. (2023c). Vyskupas Ambrosijus: kunigai buvo nušalinti dėl nusikaltimų bažnyčiai, o ne dėl pasisakymų prieš karą Ukrainoje. *delfi.lt*, vasario 28 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vyskupas-ambrosijus-kunigai-buvo-nusalinti-del-nusikaltimu-baznyciai-o-ne-del-pasisakymu-pries-kara-ukrainoje.d?id=92585881>.
- Smirnovaitė, V. (2024). Prezidentūra sureagavo į Lietuvos stačiatikių arkivyskupijos priekaištus. *delfi.lt*, liepos 15 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/politics/prezidentura-sureagavo-i-lietuvas-staciatikiu-arkivyskupijos-priekaiistus-120036501>.
- Smūgis Maskvai ir patriarchui Kirilui: penkis lietuvių dvasininkus apgynė Konstantinopolio Sinodas. (2023). *delfi.lt*, vasario 17 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/smugis-maskvai-ir-patriarchui-kirilui-penkis-lietuviu-dvasininkus-apgyne-konstantinopolio-sinodas.d?id=92582773>.
- Sungaila pašalintas iš kunigystės luomo. (2022). *delfi.lt*, birželio 23 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/sungaila-pasalintas-is-kunigystes-luomo.d?id=90573213>.
- Stačiatikių bažnyčia Lietuvoje Maskvos patriarchato prašo savarankiškos bažnyčios statuso. (2022). *delfi.lt*, gegužės 28 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/staciatikiu-baznycia-lietuvoje-maskvos-patriarchato-praso-savarankiskos-baznycios-statuso.d?id=90341681>.
- Stankevičius, A. (2023). Konstantinopolio patriarchas: Lietuvoje randasi galimybė sukurti bažnytinę struktūrą. *lrt.lt*, kovo 21 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1943102/konstantinopolio-patriarchas-lietuvoje-randasi-galimybė-sukurti-baznytine-struktura>.
- Stankevičius, A. (2024a). Vilniuje – pirmasis Konstantinopolio stačiatikių dvasininkų ir pasauliečių susirinkimas. *lrt.lt*, balandžio 13 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2248973/vilniuje-pirmasis-konstantinopolio-staciatikiu-dvasininku-ir-pasaulieciu-susirinkimas>.
- Stankevičius, A. (2024b). Konstantinopolio stačiatikiams Vyriausybė 10-čiai metų perdavė patalpas Vilniuje. *lrt.lt*, gegužės 3 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2264089/konstantinopolio-staciatikiams-vyriausybe-10-ciai-metu-perdave-patalpas-vilniuje>.
- Sungaila, G. (2014). Rusijos Ortodoksų Bažnyčia nėra Putino koziris. *bernardinai.lt*, kovo 16 d. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/2014-03-16-gintaras-sungaila-rusijos-ortodoksu-baznycia-nera-putino-koziris/>.
- Sungaila, G. (2015). Kodėl Lietuvos Stačiatikių bažnyčia nėra savarankiška? *lrytas.lt*, sausio 17 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrytas.lt/bendraukime/man-rupi/2015/01/12/news/kodel-lietuvas-staciatikiu-baznycia-nera-savarankiska--4261115>.
- Špokas, E. (2022a). Už „politikavimą“ atleistas stačiatikių kunigas: „Čia moralės klausimas, kai žūsta žmonės, kokia čia politika?“ *lrt.lt*, balandžio 16 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1674919/uz-politikavima-atleistas-staciatikiu-kunigas-cia-morales-klausimas-kai-zusta-zmones-kokia-cia-politika>.
- Špokas, E. (2022b). Po patriarcho vizito kai kurie stačiatikių kunigai tikisi, kad šiemet Lietuvoje atsiras nuo Maskvos nepriklausoma bažnyčia. *lrt.lt*, kovo 22 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1944594/po-patriarcho-vizito-kai-kurie-staciatikiu-kunigai-tikisi-kad-siemet-lietuvoje-atsiras-nuo-maskvos-nepriklausoma-baznycia>.
- Teisingumo ministerija Konstantinopolio stačiatikiams suteikė teisinį pripažinimą. (2024). *lrt.lt*, vasario 7 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/2189800/teisingumo-ministerija-konstantinopolio-staciatikiams-suteike-teisini-pripazinima>.

- Voveriūnaitė, S. (2022). Šimašius: šiuo metu Vilniaus cerkvės neteisėtai priklauso organizacijai, kuri inicijuoja karą ir taikių gyventojų žudymą. *delfi.lt*, balandžio 20 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/news/daily/-lithuania/simasius-siuo-metu-vilniaus-cerkves-neteisetai-priklauso-organizacijai-kuri-inicijuoja-kara-ir-taikiu-gyventoju-zudyma.d?id=90015815>.
- Visuotinio patriarchyto egzarchyto Lietuvoje įstatai. Prieiga per internetą: <https://www.ortodoksas.lt/2023/12/-egzarchytoistatai.html>.
- Zverko, N. (2022). Kunigas Gintaras Sungaila pakomentavo atleidimą: bene vienintelė išeitis – kreiptis į Konstantinopolio patriarchą. *lrt.lt*, balandžio 15 d. Prieiga per internetą: <https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/-1674810/kunigas-gintaras-sungaila-pakomentavo-atleidima-bene-vienintele-iseitis-kreiptis-i-konstantinopolio-patriarcha>.
- Белюсова, А. (2024). „У меня к Богу было очень много вопросов.“ Священник-диссидент из Беларуси – о нравственном выборе, прихожанах-доносчиках, эмиграции, церковном расколе и своем месте силы в Литве. *ru.delfi.lt*, gegužės 5 d. Prieiga per internetą: <https://www.delfi.lt/ru/news/live/u-menya-k-bogu-bylo-ochen-mnogo-voprosov-svyashchennik-dissident-iz-belarusi-o-nravstvennom-vybore-prihozhanah-donoschikah-emigracii-cerkovnom-raskole-i-svoem-meste-sily-v-litve-96449749>.
- Жуков, Н. (2019). Визит Святейшего Патриарха в Литву. *Литовский курьер*, 29 декабря. Prieiga per internetą: <https://www.kurier.lt/vizit-svyatejshego-patriarxa-v-litvu/>.

THE LITHUANIAN ORTHODOX COMMUNITY IN THE CONTEXT OF THE WAR IN UKRAINE (2022–2024): GENESIS AND CONSEQUENCES OF INTERNAL CONFLICT

Andrius MARCINKEVIČIUS | <https://orcid.org/0000-0001-5871-4311>

Department of Ethnic Studies
at the LCSS Institute of Sociology
A. Goštauto st. 9, LT-01108 Vilnius, Lithuania
andrius@ces.lt

Summary

The article analyses the internal conflict of the Lithuanian Orthodox clergy in the context of Russia's military invasion of Ukraine and the impact of this conflict on the institutional development of the Orthodox Church in Lithuania and its interaction with the Lithuanian state and society in the period 2022–2024. It is argued that this conflict highlighted the differences in values and identity of members of the Lithuanian Orthodox community and led to radical and historically significant changes in the organisational structure of this religious community. It also reveals that the development and consequences of the conflict were significantly influenced by political and social aspects (aspects of national security, immigration of war refugees from Ukraine and political refugees from Belarus and Russia, human rights protection) that are relevant for the Lithuanian state and society in the current geopolitical situation. The article is based on an analysis of the publications from the most popular Lithuanian daily newspaper (*delfi.lt* and *lrt.lt*). The texts selected for analysis cover the period from the beginning of Russia's military invasion of Ukraine on 24 February 2022 to the legal recognition of the Exarchate of the Ecumenical Patriarchate of Constantinople in Lithuania on 7 February 2024. The article also draws on data published on the official websites and social media accounts of the Lithuanian Orthodox communities under the Moscow and Ecumenical Patriarchates.

Keywords: Orthodox Church in Lithuania; canonical jurisdiction; Russian Orthodox Church; Moscow Patriarchate; Ecumenical Patriarchate of Constantinople.